
Теорія політики

УДК 321.6/.8

Кравець А. Ю.*Кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та політології
Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ)***БАЗОВІ КАТЕГОРІЇ ТА ПРЕДМЕТНА СФЕРА
ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ**

Політична антропологія тривалий час цікавилась переважно архаїчними суспільствами, тому предметом її вивчення вважалися механізми та інститути влади в традиційних соціумах. Сьогодні ж її дослідницький акцент зміщується у бік дослідження постколоніальних, постіндустріальних та пострадянських суспільств. Політична антропологія використовує основні поняття та категорії політології, але надає їм власного змісту.

Ключові слова: політична антропологія, архаїчні та сучасні суспільства, політичний процес, політична культура, влада.

Внаслідок динамічного розвитку політичної науки, в ракурсі уваги науковців з'являється все більше і більше нових дисциплін. Так, з середини ХХ століття увага деяких закордонних і вітчизняних учених прикута до політичної антропології. І якщо в західній науці ця дисципліна сьогодні займає важливе місце, у вітчизняній науковій традиції політична антропологія — це достатньо нове і актуальне явище.

Дослідженням різних аспектів політико-антропологічної проблематики займаються такі закордонні політ антропологи, як: М. Фортес і Е. Еванс-Притчард, Ж. Баланд'є, М. Шварц, В. Тернер і А. Тюдден, П. Фрідріч, Е. Колсон, В. Бочаров, М. Крадін, В. Тішков, В. Лєдяєв, А. Ковачов, Т. Щепанська. Однак слід зазначити, що праці цих провідних політантропологів переважно або присвячені ґрунтовному дослідженню виключно африканських суспільств (М. Фортес та Е. Еванс-Притчард, Ж. Баланд'є), або являють собою збірники статей, що стосуються різноманітної проблематики в контексті політичної антропології (М. Шварц,

В. Тернер та А. Тюдден, В. Бочаров). Це не сприяє цілісності даної дисципліни, значно ускладнює її вивчення, а іноді й створює хибне уявлення про її сутність, основний предмет дослідження. Це, в свою чергу, викликає деякий скепсис щодо її самоцінності та необхідності існування в якості повноцінної самостійної дисципліни в межах сучасної політичної науки.

З цієї причини в зарубіжному та вітчизняному політико-антропологічному дискурсі виникла гостра необхідність у вдосконаленні теоретико-методологічної бази політичної антропології, поглибленні політико-антропологічного знання, теоретичному узагальненні практичного досвіду закордонних політантропологів та систематизації наукового матеріалу з політико-антропологічної проблематики.

Політична антропологія довгий час цікавилась виключно архаїчними суспільствами, тому предметом її вивчення вважалися механізми та інститути влади і соціального контролю в доіндустріальних суспільствах. Так, наприклад, Л. Куббель вважає предметом потестарно-політичної етнографії (політичної антропології) відносини влади та управління суспільством в доіндустріальній епосі [5, с. 48]. Подібні визначення політичної антропології містяться в більшості західних словників, енциклопедій та довідників з соціокультурної антропології та політології.

Ж. Баланд'є вважає, що політична антропологія — це динамічна та критична дисципліна, що вивчає політичні суспільства не стільки з точки зору самої їх організації, скільки з точки зору визначальних практик та стратегій цієї організації: кровної спорідненості, влади, вірувань тощо. Однак, слід зазначити, що Ж. Баланд'є був, у першу чергу, африканістом, а тому предмет політичної антропології він визначає як спосіб визнання та пізнання політичного екзотизму, політичних форм «іншого», як інструмент дослідження різноманітних інститутів та практик, що забезпечують управління людьми, а також мисленевих та символічних систем, що лежать у їх основі [3, с. 124].

Згідно з вищенаведеним, об'єктом політичної антропології довгий час були архаїчні суспільства та традиційні відносини влади, а предметом — витоки влади та основні механізми організації владних відносин в суспільствах з примітивною організацією (потестарних системах).

В результаті стверджень, що політична антропологія вивчає виключно архаїчні суспільства могло скластися уявлення, що ця дисципліна цікавиться лише минулим, не звертаючи увагу на сьогодення та майбутнє, але це не так. В наслідок розвитку політико-антропологічного знання,

у фокусі уваги дослідників опинилися як постколоніальні суспільства (з аналізом впливу процесу колонізації на організацію владних відносин в них), так і пострадянські та постіндустріальні, у яких спостерігається існування різноманітних форм і проявів архаїчних елементів владних відносин: часова, вікова та гендерна детермінація, клановість, збереження ролі символів влади й політичних ритуалів, прецедентів аномального лідерства та негативних проявів людського фактору у владі.

Політантропологи все частіше звертають увагу на сучасні суспільства, що може сприяти перегляду сталих уявлень, виявленню нових сторін, нових граней явищ, що розглядаються. В якості прикладу можна навести дослідження французького антрополога М. Абеле, присвячене аналізу політичних ритуалів та церемоніальних символів в сучасній політичній культурі Франції та Європи [4, с. 57]. Сучасний американський дослідник Дж. Везерфорд стверджує, що архаїчні моделі поведінки, такі як вікова детермінація та кровна спорідненість, характерні для традиційних соціумів, не втратили своєї актуальності і сьогодні [7]. Заслугує уваги низка праць В. Бочарова та Н. Крадіна, присвячених країнам пострадянського простору. В цьому контексті доречним буде навести твердження В. Бочарова про те, що спочатку політична антропология вивчала системи владно-управлінських відносин в традиційних суспільствах, а сьогодні вона має стати «прикладною наукою, спрямованою на оптимізацію управлінських рішень в умовах, коли в якості керованих виступають поліетнічні суб'єкти, політична культура яких містить традиційний субстрат» [3, с. 18].

Окрім цього, сучасна політична антропология пропонує цілий ряд нових напрямків, серед яких варто виокремити, насамперед, антропологию влади, яка є доволі перспективним науковим дослідженням, адже влада в цьому контексті розглядається в доволі цікавому ракурсі: з точки зору людини як суб'єкта та об'єкта владних відносин. Антропология влади репрезентує нові підходи до розуміння універсальних властивостей влади, які найбільш чітко розкриваються саме при антропологічному підході. В межах цієї субдисципліни аналізуються психофізіологічні, символічні, ідеологічні та світоглядні ресурси влади, що виявляються на матеріалі різноманітних суспільств і культур [1, с. 169].

Політична антропология досить молода дисципліна, тому сьогодні вона переважно використовує загальнонаукові методи й переймає понятійно-категоріальний апарат політології. Ключовими для цієї нау-

кової дисципліни є поняття «політичний процес», «політична культура» та «влада», яким вона надає власного змісту.

Зосередження уваги на політичному процесі є характерним, насамперед, для політичної антропології США. Провідні американські політантропологи М. Шварц, В. Тернер та А. Тюдден запропонували перенести дослідницький інтерес політичної антропології з дослідження статичних політичних процесів і владних відносин на динамічні, які вони об'єднали терміном «політичний процес». Тобто в якості мети нової політичної антропології вони визначили вивчення відносин між індивідами та групами, що утворюють політичне поле. Вони підкреслюють, що ці відносини є динамічними й складають, власне, політичний процес, а тому важливіше зосередити увагу саме на цих процесах, ніж на тих групах або полях, в межах яких вони протікають. Політичне поле, на думку авторів, теж не є статичним за своєю природою, а визначається межами учасників політичного процесу, тобто може розширюватися або звужуватися, захоплюючи або виключаючи ті або інші групи. Політичний процес у М. Шварца, В. Тернера та А. Тюддена характеризується двома якостями: 1) публічністю, рівень якої може розповсюджуватися від сусідської общини до країни, і, навіть, світових регіонів; 2) обов'язковою наявністю загальногрупових цілей, хоча індивідуальні, приватні цілі та інтереси постійно присутні і навіть можуть визначати групові, особливо, якщо мова йде про інтереси лідерів, які формують цілі від імені групи. Такими цілями може бути досягнення нової системи міжгрупових відносин або відносин групи з інститутами, з якими вони знаходяться у фундаментальних зв'язках, наприклад, державою. Частіше за все — це боротьба за статус та ресурси на міжнародній арені або розподіл посад, титулів та ролей всередині певного державного утворення. Головною ж метою політики, на думку американських авторів, є «усунення суперечок між різноманітними групами». Таким чином, можна зробити висновок, що політичний процес, так би мовити, створює суперечки між групами, а політика, як спеціалізована сфера людської діяльності, має їх вивчати й розв'язувати [6, с. 4–8].

Поняття «політичної культури» є базовим для політичної антропології. В першу чергу, мова йде про традиційну політичну культуру, яка, на думку дослідників, складає певну систему відносин у площині влади та управління, що регулюється завдяки традиції. Слід відзначити, що певні елементи традиційної політичної культури, яка панувала на ранніх стадіях соціогенезу, коли політика як спеціалізована сфера людської

діяльності була відсутня, присутні на всіх наступних стадіях розвитку суспільства, навіть в постіндустріальних соціумах [1, с. 6].

Але, все ж таки, центральним поняттям для політичної антропології є влада. В цьому контексті слід зауважити, що провідні закордонні політантропологи (М. Шварц, В. Тернер та А. Тюдден, В. Бочаров, А. Ковачов, Т. Щепанська та інші), говорячи про політичний процес, як досягнення публічних цілей з використанням влади, витоки влади, її психофізіологічні, символічні та світоглядні ресурси, не приділяють достатньої уваги визначенню поняття «влада» з точки зору політичної антропології. Саме тому ми надаємо достатню увагу визначенню влади в контексті політико-антропологічного підходу, а також виявили, систематизували та поглибили знання стосовно особливостей політико-антропологічного погляду на владу, що сприяє подальшому поглибленню теоретико-методологічних засад наукового знання стосовно цього феномену суспільного життя.

Влада в політико-антропологічному дискурсі — це неформальні відносини домінування, які проявляються в соціальних групах різних рівнів, з обов'язковим урахуванням психофізіологічних, психологічних, символічних і світоглядних ресурсів влади, завдяки яким забезпечується підкорення об'єкта влади суб'єкту.

Особливості політико-антропологічного погляду на владу можна звести до наступних положень: 1. В політичній антропології влада не зводиться лише до політичної або державної, а розглядаються як взаємовідносини між індивідами та групами у різних сферах життєдіяльності, включаючи неформальний дискурс та міжіндивідуальну взаємодію. 2. В політико-антропологічному дискурсі владні відносини передбачають вплив суб'єкта не тільки на поведінку (дії) об'єкта, а на його свідомість (бажання і т.п.). 3. Політико-антропологічний підхід обмежує результат влади цілеспрямованою дією на поведінку або свідомість об'єкта, виключаючи можливість випадкових або ненавмисних наслідків, наявність яких означає відсутність влади як такої. 4. В політико-антропологічному дискурсі має місце чітке розмежування поняття «влада» з близькими за змістом поняттями («вплив», «авторитет», «керування» тощо). 5. Політико-антропологічний погляд на владу передбачає існування декількох форм влади, включаючи маніпуляцію, переконання тощо, що сприяє уникненню абсолютизації насильницьких методів.

Також слід зазначити, що на відміну від інших підходів, політико-антропологічний підхід в якості ресурсів влади виокремлює, перш за все, психофізіологічні, психологічні, символічні, світоглядні тощо, які виявляються на матеріалі різноманітних суспільств — доколоніальних і постколоніальних, доіндустріальних і постіндустріальних, радянських і пострадянських.

В політико-антропологічному дискурсі, в залежності від джерела підкорення об'єкта суб'єкту, владні відносини можуть набувати форму сили, спонукання, переконання, маніпуляції та авторитету.

Цікавим є те, що політантропологи не змогли чітко визначити, яка з форм влади була притаманна архаїчним суспільствам, які доволі довгий час були основним предметом політико-антропологічних досліджень. Як відомо, в примітивних соціальних організаціях були відсутніми інституціонізовані механізми фізичного примусу, які б використовувались по відношенню до порушників норм поведінки. Однак це не означало, що примус взагалі не використовувався, просто він застосовувався доволі рідко. Основними механізмами, що забезпечували порядок в первісних соціумах були психофізіологічні, засновані на певних ритуалах, традиціях, яким невідступно слідували всі члени традиційного соціуму. Але, серед них, дослідники виокремлюють навіювання, яке, на наш погляд, має спільні риси з маніпуляцією.

Наступною формою влади, яка, на нашу думку, була притаманною архаїчним суспільствам — авторитет, при чому, саме традиційний. Лідер (вождь, король, чаклун) наділявся певними визначальними властивостями, знову ж таки, заснованими на давніх традиціях і ритуалах. Зокрема, вважалося, що він може спілкуватися з духами своїх померлих предків, які, за уявленнями примітивної людини, мали великий вплив на сьогодення і майбутнє всіх членів соціуму.

Що ж до сучасних суспільств, то політантропологи вважають, що у постколоніальних соціумах мало що змінилося і домінувати продовжують традиційні лідери, навколо яких будується вертикаль влади. Для постіндустріальних суспільств характерними є як переконання та маніпуляція, так і інші форми, в залежності від країни та конкретної ситуації. Для більшості пострадянських країн домінуючою формою залишається авторитет.

Таким чином, політична антропологія пропонує своє бачення сутності цього феномену. Політико-антропологічний підхід до вивчення влади допомагає зрозуміти, що владні відносини сягають корінням

у первинні соціуми, а певні форми їх організації, що сприймалися дослідниками в якості архаїчних, можна відстежити і сьогодні в сучасних суспільствах різних типів.

Політико-антропологічний підхід до розуміння влади є досить актуальним і цікавим, адже у фокусі уваги політантропологів знаходиться широкий спектр владної проблематики: від дослідження витоків влади, що містяться в архаїчних суспільствах і, відповідно, традиційних відносинах влади, заснованих на традиціях, табуації, символіці, ритуалах тощо, до вивчення процесу інкорпорації цих відносин у новостворені адміністративні та політичні інститути, насамперед, країн, що розвиваються; виявлення архаїчних елементів, форм і проявів владних відносин в сучасних суспільствах; аналізу неформальних відносин влади, антропологічного виміру політичного простору, негативних проявів людського фактору у владі.

Запропонований політантропологами погляд на владу і владні відносини дозволяє суттєво збагатити сучасний науковий дискурс відносно цієї проблематики. Він цілком відповідає як динамічному розвитку сучасного суспільства, так і невпинному розширенню меж сучасної політичної науки.

Список використаних джерел:

1. Антропология власти [Текст]: хрестоматия по политической антропологии / [сост. и отв. ред. В. В. Бочаров]. — СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2006. — 491 с. — (Т. 1).
2. Баланд'є Ж. Політична антропология [Текст] / Ж. Баланд'є. — К.: Альтпрес, 2002. — 252 с.
3. Бочаров В. В. Политическая антропология [Текст] / В. В. Бочаров. — СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2006. — С. 14–48. — (Антропология власти: хрестоматия по политической антропологии/[сост. и отв. ред. В. В. Бочаров]; Т. 1).
4. Крадин Н. Н. Политическая антропология [Текст] / Н. Н. Крадин. — М.: Логос, 2004. — 272 с.
5. Куббель Л. Е. Очерки потестарно-политической этнографии. — М.: Наука, 1988. — 268 с.
6. Political Anthropology [Text] / [ed. M. Swartz, V. Turner, A. Tudden]. — New Brunswick: Transaction Publishers, 2006. — 309 p.

-
7. Weatherford J. Tribes on the Hill [Text]/J. Weatherford. — New York: A Delacorte Press Book, 1981. — 295 p.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2013 р.

Кравец А. Ю. Базовые категории и предметная область исследования политической антропологии

Политическая антропология долгое время интересовалась преимущественно архаическими обществами, именно поэтому предметом ее изучения считались механизмы и институты власти в традиционных обществах. Сегодня ее исследовательский интерес смещается в сторону анализа постколониальных, постиндустриальных и постсоветских обществ. Политическая антропология использует основные понятия и категории политологии, наделяя их собственным смыслом.

Ключевые слова: *политическая антропология, архаические и современные общества, политический процесс, политическая культура, власть.*

Kravets A. YU. Basic category and subject area of the study of political anthropology

Political anthropology is interested in learning of the archaic societies, that's why it subject is a mechanisms and institutions of power in traditional societies. Today, her research interest shifted to the analysis of post-colonial, post-industrial and post-Soviet societies. Political Anthropology uses categorical apparatus of politic science, but give them own sense.

Keywords: *political anthropology, archaic and modern societies, political process, political culture, power.*